

USLOVI STICANJA I PRINCIPI RASPODELE DOHOTKA U USTAVU SFRJ

Sistem dohotka i dohodovnih odnosa predstavlja bitnu komponentu samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa. Kategorija dohotka, kao kvalitativno nova kategorija raspodele, udruživanja rada i sredstava i osnovni motiv privređivanja udruženog rada u sistemu socijalističkih samoupravnih odnosa, bila je istaknuta i dobila društveno-političko opredeljenje u dokumentima Devetog kongresa SKJ. Drugi kongres samoupravljača Jugoslavije (5—8. maj 1971., u Sarajevu) i donošenje Ustavnih amandmana (30. jun 1971.) ne samo da su potvrdili društveno-politička opredeljenja, zasnovana na naučnoj osnovi, za kategoriju dohotka i dohodovnih odnosa, već su doveli i do preciznije razrade njihovih principa i odlučnog zahteva za njihovim oživotvorenjem.

Ustav SFRJ je u celini prihvatio Ustavne amandmane o dohotku i njegovoj raspodeli. Ustav SFRJ je pojasnio principe dohotka koji su sadržani u Ustavnim amandmanima i u izvesnom smislu ih produbio. Poseban značaj imaju ustavne odredbe koje se odnose na: kategoriju bruto-dohotka; određenije utvrđivanje kategorije minulog rada, kao osnova za sticanje i raspodelu dohotka; povezivanje tekućeg i minulog rada u raspodeli sa ukupnom prvduktivnošću društvenog rada u celini i odgovornosti prema drugim radnicima u udruženom radu i prema društvenoj zajednici; preciznije regulisanje pitanja raspodele dohotka kada se radi o udruživanju rada i sredstava osnovnih organizacija udruženog rada; zahvatanje jednog dela dohotka koji je ostvaren pod izuzetno povoljnim uslovima i njegovo usmeravanje na samoupravnoj osnovi za razvoj ne samo osnovne organizacije u kojoj je takav dohodak ostvaren već i za razvoj materijalne osnove udruženog rada u društveno-političkim zajednicama; nedvosmisleno ukazivanje da se trajno ne mogu oduzeti prava osnovne organizacije udruženog rada u pogledu sredstava, kada je zakonom predviđeno privremeno ograničavanje raspolaganja delom sredstava ili obaveza udruživanja tih sredstava itd. Pomenuta i druga rešenja ukazuju da je Ustav SFRJ veoma detaljno i precizno dao odgovor i na ona pitanja, koja su i pored jasnog opredeljenja društva za kategoriju dohotka, bila još nedovoljno razrađena ili pružala mogućnost za različita tumačenja.

Ustavne odredbe o uslovima sticanja i principima raspodele dohotka predstavljaju revolucionaran akt u daljem razvoju našeg socijalističkog samoupravnog društva, označavaju novu etapu naše soci-

jalističke revolucije u kojoj se prevazilaze sva otuđenja rada i stvaraju temelji za potpuno oslobađanje radničke klase u skladu sa poznatim principima Marksovog učenja: „da udruženi rad, udruženi proizvođači, racionalno uredi svoj promet materije sa prirodom, da ga dovedu pod svoju zajedničku kontrolu, umesto da on njima gospodari kao neka slepa sila; da ga vrše sa najmanjim utroškom snage i pod uslovima koji su najdostojniji i najadekvatniji ljudskoj prirodi”.¹⁾

I

Uslovi sticanja dohotka osnovne organizacije udruženog rada. Dohodak osnovne organizacije udruženog rada predstavlja materijalnu osnovu samoupravljanja iz koje proizilazi reprodukcija samoupravnih društvenih odnosa i ovladavanje udruženog rada celinom procesa reprodukcije materijalnih dobara.

Osnovna organizacija udruženog rada stiče dohodak „različitim udruživanjem rada i sredstava na osnovu delovanja zakonitosti na tržištu i na samoupravnoj osnovi društveno utvrđenih uslova sticanja dohotka”. (Ustav SFRJ, čl. 17.).

U cilju pravilnog i potpunog razumevanja ove ustavne odredbe je, polazeći od stavova klasika marksizma objasniti karakter i suštinu dohotka. Dohodak je novostvorena vrednost a jedini tvorac dohotka je živi-tekući rad. Međutim, imajući u vidu, da se primarna raspodela vrši pod dejstvom tržišnih zakona, to je redovna pojava u uslovima robne proizvodnje, da dolazi do kvantitativnog odstupanja stvorenog od realizovanog dohotka. S druge strane, i instrumenti privrednog sistema i ekonomske politike mogu značajno da utiču na veličinu dohotka, no ova odstupanja realizovanog od stvorenog dohotka, nisu predmet naše pažnje. Radi se o razjašnjenju uloge živog i mrtulog rada u stvaranju vrednosti.

Tekući-živi rad dvostruko se odražava na rezultate rada posmatrane sa stanovišta vrednosti. Tekući rad je jedini tvorac nove vrednosti, ali sa druge strane, on ima i to svojstvo da održava i prenosi vrednost sredstava za proizvodnju na novi proizvod.

„Dok proizvođač rad pretvara sredstva za proizvodnju u elemente stvaranja nekog novog proizvoda, dotle se na drugoj strani zbiva seoba duša njihove vrednosti. Iz istrošenog tela prelazi vrednost u novouobličeno telo. Ali ova seoba duša kao da se vrši za leđima stvarnog rada. Radnik ne može da dodaje novi rad, ne može dakle, da stvori vrednost, a da ne održava stare vrednosti, jer rad mora da dodaje uvek u određenom korisnom obliku, a ne može ga dodavati u korisnom obliku a da proizvode ne učini sredstvima za proizvođenje nekog novog proizvoda, čime i prenosi njihovu vrednost na novi proizvod. To znači, da aktivna radna snaga, živi rad, ima od prirode dar da dodajući vrednost održava vrednost, a ovaj prirodan dar ne staje radnika ništa, dok kapitalisti donosi mnogo: 'održanje postojeće kapital — vrednosti’”.²⁾

¹⁾ K. Marks: Kapital III, „Prosveta”, Beograd, 1972., str. 682.

²⁾ K. Marks: Kapital I, „Prosveta”, Beograd, 1970., str. 187.

Tekući, živi rad jedino stvara novu vrednos-dohodak a samo prenosi vrednost sredstava za proizvodnju na novi proizvod, odnosno održava im vrednost. Međutim, ustavna načela o sticanju dohotka ističu da osnovna organizacija udruženog rada stiče dohodak i po osnovu minulog rada tj. udruživanjem sredstava. I kada se radi o suštini i karakteru društvene svojine akumuliranom minulom radu i sticanju dohotka po toj osnovi u javnoj diskusiji u nas, prilikom donošenja Ustavnih amandmana i kasnije Ustava, ispoljila su se suprotna mišljenja i dublja nerazumevanja. Naime, suština suprotnih mišljenja svodila se na negiranje prava osnovne organizacije udruženog rada na sticanje dohotka po osnovi minulog rada, odnosno sticanju dohotka udruživanjem sredstava, kao i pravo radnika u udruženom radu na lične dohotke po osnovi minulog rada. Sticanje dohotka na osnovu minulog rada, po ovim mišljenjima značilo bi vraćanje na kapital odnos, odnosno na prisvajanje viška rada na osnovu svojine nad sredstvima za proizvodnju, tj. akumuliranog viška rada. Taj kapital odnos bi se u ovim uslovima zasnivao doduše, ne više na privatno-svojinskim odnosima nad sredstvima za proizvodnju i privatnoj eksploataciji već na grupno-svojinskim odnosima i grupno-svojinskoj eksploataciji.

Marks je u „Kapitalu” postavio sebi cilj „da razotkrije zakon ekonomskog razvitka modernog društva”, tj. kapitalističkog društva što je u potpunosti i ostvario.

Kapitalistički odnosi proizvodnje, po Marks, zasnivaju se na privatnoj svojini kapitalista nad sredstvima za proizvodnju i radniku koji je pravno slobodan ali koji je lišen sredstava za proizvodnju i sredstava za život. Radnik je prinuđen, da bi mogao da živi, da prodaje ono što jedino i ima, tj radnu snagu. Međutim, radna snaga je jedina roba u kapitalizmu koja ima to svojstvo, da stvara veću vrednost od sopstvene vrednosti.³⁾ Kapitalista plaća radniku vrednost radne snage, odnosno sredstva koja su potrebna da bi se radna snaga reprodukovala. Kapitalisti, kao vlasniku sredstava za proizvodnju pripada i proizvod, koji pored predujmljene kapital vrednosti sadrži i višak vrednosti.

Marks je u odeljku o akumulaciji kapitala, u analizi proste reprodukcije individualnog kapitala ukazivao:

„Sasvim nezavisno od svake akumulacije, sam kontinuitet procesa proizvodnje ili prosta reprodukcija, pretvara, dakle, nužno posle dužeg ili kraćeg perioda svaki kapital u akumulisani kapital ili kapitalizovani višak vrednosti”.⁴⁾

Proširena reprodukcija još jasnije pokazuje da kapital nije ništa drugo do akumulisani višak vrednosti:

„Ranije smo videli kako višak vrednosti proističe iz kapitala; sada treba da vidimo kako kapital proističe iz viška vrednosti. Pri-

³⁾ Uporedimo li sad proces stvaranja vrednosti s procesom oplođavanja vrednosti, onda proces oplođavanja vrednosti nije ništa drugo do proces stvaranja vrednosti produžen preko izvesne tačke”.

K. Marks: Kapital I, „Prosveta”, Beograd, 1970., K. Marks-Fridrih Engels — dela, tom 21., str. 177.

⁴⁾ Isto, str. 502.

menjivanje viška vrednosti kao kapitala ili ponovno pretvaranje viška vrednosti u kapital zove se akumulacija kapitala".⁵⁾

Kapital, kao akumulisani višak vrednosti odnosno opredmećeni minuli rad, gospodari nad živim radom. Vladavina minulog nad živim radom zasnovana je na otuđenosti proizvođača od sredstava za proizvodnju i od rezultata njihova rada čiji se jedan deo, kao višak rada pretvara u kapital. Kapitalistički odnosi proizvodnje neprestano se reprodukuju: radnici neprekidno uvećavaju kapital-opredmećeni višak rada-minuli rad koji se nalazi u rukama kapitalista kao silu koja ih eksploatiše, dok i dalje ostaju samo proleter i prinuđeni da prodaju svoju radnu snagu.

„U buržoaskom društvu živi rad je samo sredstvo za uvećavanje nagomilanog rada” ... „U buržoaskom društvu vlada dakle prošlost nad današnjicom”...⁶⁾

Klasici marksizma su isticali da sredstva za proizvodnju tek u određenim društveno istorijskim uslovima postaju kapital i da „kapital nije stvar već određeni društveni odnos proizvodnje koji pripada određenoj istorijskoj društvenoj formaciji....⁷⁾

Tvorci naučnog socijalizma su ukazivali da će ova protivrečnost biti ukinuta ukidanjem kapitalističkih odnosa proizvodnje, ukidanjem monopola privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju i njihovim pretvaranjem u društvenu svojinu: „ponovno pretvaranje kapitala u svojini proizvođača, ali ne više privatnu svojinu izdvojenih proizvođača, nego njihovu svojinu kao udruženih, neposrednu društvenu svojinu”.⁸⁾ Na taj način, sredstva za proizvodnju bi postala ono što su po svojoj prirodi i funkciji tj. samo materijalni činoci procesa proizvodnje, što bi omogućilo da u komunističkom društvu nagomilani rad postane samo „sredstvo za proširivanje, obogaćivanje, unapređivanje životnog procesa radnika... i da zavlada „današnjica nad prošlošću”⁹⁾ procesa radnika....” i da zavlada „današnjica nad prošlošću”.⁹⁾

Za ostvarivanje tih ciljeva neophodno je potrebno da pobeonosni proletarijat pošto je uspostavio svoju vlast izvrši „eksproprijaciju eksproprijatora”, tj. preuzme sredstva za proizvodnju iz ruku buržoazije. Proletarijat najpre pretvara sredstva za proizvodnju u državnu svojinu. Ovo iz razloga što je država organ nasilja koji može jedino da izvrši eksproprijaciju eksproprijatora. „Proletarijat zauzima državnu vlast i pretvara sredstva za proizvodnju najpre u državnu svojinu”.¹⁰⁾

Međutim, „državna svojina nad proizvodnim snagama nije rešenje sukoba, ali ona u sebi krije formalno sredstvo, ključ za rešenje”.¹¹⁾

⁵⁾ Isto, str. 511.

⁶⁾ K. Marks — F. Engels: Komunistički manifest, izd. „Borbe”, Beograd, 1945., str. 45.

⁷⁾ K. Marks: Kapital III, „Prosveta”, Beograd, 1970., K. Marks — F. Engels, dela — tom 23, str. 677.

⁸⁾ Isto str. 370.

⁹⁾ K. Marks — F. Engels: Komunistički manifest str. 45.

¹⁰⁾ F. Engels: Razvitak socijalizma od utopije do nauke, „Kultura”, Beograd, 1950., str. 73/74.

¹¹⁾ Isto, str. 72.

Državna svojina u pravom smislu reči ne ukida postojeće protivurečnosti. Ona doduše ukida privatnu eksploataciju, međutim, zadržava otuđenost proizvođača od sredstava za proizvodnju i rezultata rada... Naime, sredstva za proizvodnju su državna svojina kojom u ime radničke klase raspolaže državni organ, koji istovremeno određuje i plate — odnosno raspodelu predmeta potrošnju. Socijalizam prema klasicima, predstavlja takav društveni poredak u kome sami udruženi proizvođači odlučuju o svim bitnim pitanjima društva, a u prvom redu o uslovima i rezultatima svoga rada. Socijalizam ne znači samo oslobođenje radnika od rada za tuđi račun, već i oslobođenje rada od komandi bilo koga, pa makar taj rad išao u korist, a ta komanda dolazila od „države radnog naroda”. „Mešanje državne valsti u društvene odnose postaje u jednoj oblasti za drugom izlišno, i onda samo po sebi prestaje. Na mesto vladavine ljudima dolazi upravljanje stvarima i rukovođenje procesom proizvodnje. Država se ne „ukida” ona odumire”.¹²⁾

U našoj zemlji odlučujući prelom u pravcu ukidanja državne svojine i na toj osnovi razvoja raznih birokratsko-etatističkih odnosa učinjen je 26. juna 1950. godine donošenjem Osnovnog zakona o upravljanju privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva. Ovim aktom udareni su temelji razvitka samoupravnih socijalističkih odnosa u našoj zemlji. Drug Tito je kristalno jasno ocenio višestruki značaj ovog akta:

„Donošenje tog zakona — biće najznačajniji istorijski čin Narodne skupštine posle donošenja Zakona o nacionalizaciji sredstava za proizvodnju. Preuzimanjem sredstava za proizvodnju u državne ruke još nije bila ostvarena akciona parola radničkog pokreta „fabrike radnicima”, jer parola „fabrike radnicima, zemlja seljacima” nije neka propagandistička parola, već takva koja ima u sebi duboko sadržajni smisao. Ona sadrži u sebi čitav program socijalističkih odnosa proizvodnje: u pogledu društvene svojine, u pogledu prava i dužnosti radnika i, prema tome, može se i mora ostvariti u praksi, ako mislimo da zaista izgrađujemo socijalizam”.¹³⁾

„...taj akt ima epohalan značaj s jedne strane, zbog toga što njemu marksistička nauka pridaje jedan od najbitnijih ako ne i najbitniji značaj u primeni odnosa proizvodnje i raspodele u društvu a s druge strane, zbog toga što se on ostvaruje prvi put u historiji i to još u vrlo kratkom periodu procesa revolucionarnog razvoja u jednoj maloj i zaostaloj zemlji kao što je bila naša”.¹⁴⁾

„...i tek predajom fabrika i preduzeća u ruke radnika izvršen je prvi akt države koji u sebi sadrži i elemente njenog odumiranja, tj. odumiranja njene funkcije u privredi, i u isto vreme uspostavljanje prave socijalističke demokratije u proizvodnji a time i u samom društvu”.¹⁵⁾

¹²⁾ F. Engels: Razvoj socijalizma od utopije do nauke, „Kultura”, Beograd, 1950., str. 73/74.

¹³⁾ Tito: Borba za socijalističku demokratiju, knj. V, Beograd, 1953., str. 9.

¹⁴⁾ Isto, knj. VI, 1954., str. 287.

¹⁵⁾ Tito: Borba komunista za socijalističku demokratiju, Šesti kongres KPJ, str. 42.

Novi Ustav SFRJ koji je u celini prihvatio Ustavne amandmane o dohotku i društvenoj svojini znači revolucionaran korak u daljem razvoju samoupravnih socijalističkih odnosa. Naime, osnovna organizacija udruženog rada javlja se „kao osnovni oblik udruženog rada u kome radnici ostvaruju neotuđivo pravo da, radeći društvenim sredstvima, upravljaju svojim radom i uslovima rada i odlučuju o rezultatima rada”. (Ustav SFRJ, Osnovna načela, odeljak III).

Osnovna organizacija udruženog rada stiče dohodak realizacijom svojih proizvoda na tržištu ili u okviru radne organizacije kada se rezultati zajedničkog rada mogu samostalno izraziti kao vrednost. Isto tako osnovna organizacija udruženog rada stiče dohodak i po osnovu udruživanja rada i udruživanja sredstava — tj. po osnovu minulog rada

I kada se radi o sticanju dohotka po osnovu minulog rada došlo je do određenih nerazumevanja, iako je i u našem dosadašnjem razvitku minuli rad bio jedan od faktora sticanja dohotka. Minuli rad je i dosada igrao značajnu ulogu u primarnoj raspodeli. Pošto se radi o robnoj proizvodnji i tržišnim zakonitostima, organizacije udruženog rada koje su imale viši organski sastav sredstava od prosečnog, odnosno veću produktivnost rada od prosečne — ostvarivale su ekstra-dohodak, dok su organizacije sa nižim organskim sastavom faktora proizvodnje, odnosno sa nižom produktivnošću rada gubile jedan deo dohotka. A razlike u organskom sastavu faktora proizvodnje kod osnovnih organizacija udruženog rada, kao u okviru jedne, tako i između različitih grana bile su značajne. U tom smislu, viši organski sastav sredstava, tj. akumulisani minuli rad bio je i te kako značajan faktor sticanja dohotka u primarnoj raspodeli koju je vršilo tržište.

Drugi oblik sticanja dohotka po osnovu minulog rada u našoj dosadašnjoj praksi bila je kamata. Kamata se teorijski često objašnjavala nužnim zlom u našem društvu i faktorom koji je trebalo da obezbedi racionalnu upotrebu i korišćenje raspoloživih sredstava. Druga je stvar što su se na ovom planu pojavljivale značajne deformacije u pogledu prisvajanja dohotka i stvaranja centara otuđene ekonomske moći, prvenstveno u bankama i trgovini.

Kamata i dalje ostaje faktor sticanja dohotka po osnovu pozajmljivanja sredstava osnovnim organizacijama udruženog rada — dok se pozajmljena sredstva ne vrata. Međutim, radikalno se menja položaj banaka. Naime, celokupna sredstva u bankama pripadaju osnovnim organizacijama udruženog rada, koje su ih i osnovale i koje upravljaju poslovima banke. Dohodak koji banka ostvari, po podmiranju troškova poslovanja banke i inzdvajanju sredstava za radnu zajednicu banke, pripada osnovnim organizacijama udruženog rada koje su uložile svoja sredstva u banku. Na taj način, osnovne organizacije udruženog rada postaju odlučujući faktor u raspolaganju sredstvima banaka i dohotkom koje one ostvaruju.

Treći način sticanja dohotka po osnovu minulog rada proizilazi iz udruživanja sredstava:

„Dohodak koji zajednički ostvare udruživanjem rada i sredstava, osnovne organizacije udruženog rada raspodeljuju u celini me-

đu sobom prema svom doprinosu ostvarivanju tog dohotka, a na osnovu merila koja utvrde samoupravnim sporazumom". (Ustav SFRJ, čl. 17.).

Raspodela dohotka kod udruživanja rada saglasna je principu raspodele prema radu. Međutim, raspodela dohotka po osnovu udruživanja sredstava, u diskusiji oko donošenja Ustavnih amandmana, nametnula je dva pitanja. Prvo pitanje se odnosi na to, da li raspodela dohotka po osnovu udruživanja sredstava ne znači i dalje vladavinu minulog rada živim i na toj osnovi pojavu eksploatacije i drugo pitanje, koje logično proizilazi iz prvog, ne negira li se time princip raspodele prema radu. I baš kada se radi o ovim fundamentalnim pitanjima javila su se i duboka nerazumevanja ustavnih promena.

Odgovor na ova pitanja sadržan je u ustavnim odredbama koje se odnose na karakter društvene svojine i principa raspodele koji se na njoj zasnivaju. Pre svega, društvena svojina obezbeđuje „vladajući položaj radničke klase u proizvodnji i u društvenoj reprodukciji u celini“. „Sredstvima za proizvodnju u društvenoj svojini, uključujući i sredstva za proširenu reprodukciju, neposredno upravljaju udruženi radnici koji rade tim sredstvima u sopstvenom interesu i u interesu radničke klase i socijalističkog društva. U ostvarivanju ove funkcije udruženi radnici odgovorni su jedni drugima i socijalističkoj zajednici kao celini“. (Ustav SFRJ, Osnovna načela, odeljak III).

Karakter društvene svojine je u tome da „niko ni društveno-politička zajednica, ni organizacija udruženog rada, ni grupa građana, ni pojedinac ne može ni po kom pravnosvojinskom osnovu prisvajati proizvod društvenog rada, ni upravljati i raspolagati društvenim sredstvima za proizvodnju i rad, niti samovoljno određivati uslove raspodele“. (Ustav SFRJ, Osnovna načela, odeljak III).

Tako koncipirana društvena svojina eliminiše sve oblike prisvajanja bilo po osnovu privatno svojinskih i grupno-svojinskih odnosa, kao i otuđivanje udruženih proizvođača u procesu društvene reprodukcije od uslova i rezultata rada. Osnovna organizacija udruženog rada javlja se „kao osnovni oblik udruženog rada u kome radnici ostvaruju neotuđivo pravo da, radeći društvenim sredstvima, upravljaju svojim radom i uslovima rada i odlučuju o rezultatima rada“.

Iz toga proizilazi, da sredstvima za proizvodnju i sredstvima za proširenu reprodukciju (akumulirani minuli rad) ne može niko drugi upravljati isključivo i neposredno radnici u udruženom radu. U suštini, sticanje dohotka po osnovu minulog rada je logična kosekvencija društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju i samoupravnih odnosa koji iz nje proističu. Evo šta o tome drug Kardelj, koji je dao ogroman doprinos u raščišćavanju teorijskih i praktičnih pitanja u vezi sa društvenom svojinom i principima raspodele koji iz nje proizilaze:

„A da bi radnik stvarno bio svestan svojih klasnih, ekonomskih i političkih interesa i da bi ujedno bio materijalno stimulisan da racionalno raspolaze sredstvima proširene reprodukcije, to jest da stvarno postupa kao slobodan i racionalan gospodar svoga rada, a ne kao najamni radnik, njegov „višak rada“, odnosno njegov „minuli rad“ ne može prosto biti eksproprisan od njega i obavijen velom državnog ili tehnokratskomonopolističkog ili nekog ideološkog „tabua“. Neopho-

dno je da ova sredstva imaju za radnika uprošćeno da kažem vrednost proizvoda njegova rada koji ima svoju upotrebnu vrednost za njega i svoju „cenu“, kakve ima i drugi deo proizvoda njegovog rada u skladu sa merilima raspodele prema radu ulazi u njegov dohodak, odnosno dohodak osnovne organizacije udruženog rada”.¹⁶

Sticanje dohotka po osnovu minulog rada treba da obezbedi:

a) Dosledno ostvarenje samoupravnih socijalističkih odnosa proizvodnje i prevazilaženje otuđenosti proizvođača od uslova i rezultata rada, odnosno ostvarenje onih principa socijalizma za koje su se zalagali klasici marksizma.

b) Najracionalnije korišćenje raspoloživih sredstava za proširenu reprodukciju. Jer ako je po zakonima tržišta minuli rad bio faktor sticanja dohotka (viši organski sastav faktora proizvodnje) zašto nagoniti osnovne organizacije udruženog rada da budu okrenute samo svojoj organizaciji i da vrše investicije koje bi bile čak i neracionalne. Sticanje dohotka po osnovu minulog rada treba da omogući najracionalnije korišćenje društvenih sredstava na onim tačkama društvene reprodukcije gde će ona pokazati i najveću efikasnost. Time je stvorena mogućnost, da udruženi rad postane nosilac celine procesa društvene reprodukcije i to na najracionalniji i najefikasniji način i „da podruštvljeni čovek, udruženi proizvođači racionalno urede svoj promet materije sa prirodom”.

Maksimalnu zainteresovanost svakog radnika u udruženom radu za čitav proces društvene reprodukcije, jer će od toga zavisiti i visina njegovog ličnog dohotka. Time se obezbeđuje ekonomska i socijalna sigurnost da učestvuju u raspodeli bogatstva, odnosno akumulacije čijem su stvaranju doprineli. Na taj način, postepeno će se smanjivati zavisnost dohotka od tekućeg rada i omogućiti, u perspektivi, komunistički sistem raspodele prema potrebama. Visok stepen razvitka proizvodnih snaga, odnosno visok stepen akumulacije minulog rada ujedno može da omogući ostvarivanje tog principa.

Međutim, kada se radi o sticanju dohotka po osnovi minulog rada treba navesti i neka ograničenja koja su na današnjem razvoju proizvodnih snaga i integracije udruženog rada neophodna, a koja su predviđena Ustavom. Pre svega, udruživanjem sredstava ne može se steći trajno pravo učešća u dohotku osnovne organizacije udruženog rada koja koristi ta sredstva. Pravo na učešće u dohotku gasi se sa povraćajem sredstava. Ukoliko se radi o kreditnim odnosima — do isplate obaveza, a ukoliko se radi o udruženim sredstvima do povraćaja tih sredstava, odnosno do njihove amortizacije.

„Organizacije udruženog rada koje udružuju sredstva, ne mogu po tom osnovu steći pravo na trajno učešće u dohotku organizacije udruženog rada, koja se u svom poslovanju koristi tim sredstvima.

Pravo na učešće u zajednički ostvarenom dohotku po osnovu udruživanja sredstava gasi se kad organizaciji udruženog rada, pored odgovarajućeg učešća u zajednički ostvarenom dohotku, budu vraćena i sredstva čijim je udruživanjem to pravo stečeno, odnosno kad,

¹⁶ E. Kardelj: Osnovni uzroci i pravci ustavnih promena, Izdavački centar „Komunist”, Beograd, 1973., str. 39.

saglasno samoupravnom sporazumu, prestane pravo na povraćaj udruženih sredstava". (Ustav SFRJ, čl. 26.).

Isto tako, Ustav SFRJ garantuje prava organizacijama udruženog rada, koje koriste sredstva drugih organizacija, na dohodak koji će im obezbediti sredstva za ličnu i zajedničku potrošnju, kao i sredstva za proširenu reprodukciju.

„Radnicima osnovne organizacije udruženog rada koja se u svom poslovanju koristi sredstvima drugih organizacija udruženog rada, koje po tom osnovu imaju pravo na učešće u zajednički ostvarenom dohotku, obezbeđuje se, u okviru tako ostvarenog dohotka, sredstva za njihovu ličnu potrošnju u skladu sa zajedničkim osnovama i merilima koja važe u organizacijama udruženog rada, kao i sredstva za proširivanje materijalne osnove rada prema njihovom doprinosu zajednički ostvarenom dohotku". (Ustav SFRJ, čl. 26.).

Drugo pitanje koje se postavlja u vezi sa sticanjem dohotka po osnovu minulog rada je: da li sticanje dohotka po osnovu minulog rada negira princip raspodele prema radu.

Već je istaknuto, da osnovne organizacije udruženog rada na osnovu primarne raspodele koju vrši tržište ostvaruju dohodak i po osnovu minulog rada zbog višeg organskog sastava faktora proizvodnje. Polazeći od ustavnih načela o karakteru društvene svojine i od toga da udruženi proizvođači „upravljaju svojim radom i uslovima i rezultatima svoga rada”, integracija živog i minulog rada u procesu raspodele javlja se kao logična konsekvenca celine samoupravnih odnosa proizvodnje. Jer, ako je radnicima u udruženom radu priznato pravo da samostalno raspoređuju dohodak to i deo koji se izdvaja za proširenu zavisi od odluka radnika u udruženom radu i njima pripada. On za njih ima svoju cenu i ekonomski se realizuje u dohotku po tom osnovu. Minuli rad nije više otuđen od proizvođača i ne gospodari više njime. Samo na taj način se može prevazići otuđenost proizvođača od uslova i rezultata njihova rada i ukidanje najamnih radnih odnosa.¹⁷⁾

Ustavno načelo: „Rad i rezultati rada određuju materijalni društveni položaj čoveka, na osnovu jednakih prava i odgovornosti” (Ustav SFRJ, čl. 11.) — nedvosmisleno ukazuje da celokupan rad, a ne samo tekući, određuje materijalni i društveni položaj čoveka. Ustavna načela garantuju dosledno sprovođenje principa raspodele prema radu. Imajući u vidu društveni karakter dohotka, tj. da je dohodak svake osnovne organizacije rada rezultat ne samo njenog tekućeg rada već i opšte društvene produktivnosti rada i položaja date organizacije u sistemu društvene reprodukcije, to su u cilju striktnog sprovođenja principa raspodele prema radu u Ustavu SFRJ predviđena i izvesna ograničenja prava raspolaganja dohotkom od strane organizacija udruženog rada. Pre svega radi se o korektivima primarne raspodele dohotka koju vrši tržište na osnovne organizacije udruženog rada, a koja nosi sobom i određena odstupanja od principa raspodele prema radu:

¹⁷⁾ „Samoupravni sistem ne može da trpi odvojenost živog i minulog rada a da ne dovede sebe u pitanje, odnosno otežava sopstvenu reprodukciju”.

Blagoje Bošković — mr David Dašić: Minuli rad, Radnička štampa, Beograd, 1973., str. 92.

„Jer ne treba zaboraviti da organizacije udruženog rada stiču dohodak, pre svega na tržištu. A kako tržište ne deli dohodak prema radu, već prema sopstvenim zakonima, to ni dohodak pojedine osnovne organizacije udruženog rada, ne odražava samo količinu rada njenih radnika, već i položaj te organizacije u društvenoj reprodukciji, to jest da li raspolaže modernijom ili zaostalijom tehnikom i tehnologijom i da li je zbog toga njen rad više ili manje produktivan. Taj dohodak zavisi i od toga kakav je inače položaj pojedinih grana društvenog rada na tržištu i u međusobnim odnosima. Prema tome, dohodak jedne osnovne organizacije udruženog rada može sadržati više, a dohodak druge organizacije manje tržišne dobiti, ekstraprofiti, rente, raznih oblika, kamate itd., a to znači veće ili manje mogućnosti za akumulaciju. Ta činjenica govori sama po sebi da dohodak osnovne organizacije udruženog rada ne može biti nikako tumačen isključivo kao rezultat radnog doprinosa kolektiva pojedine osnovne organizacije, već jedino kao deo ukupnog dohotka udruženog rada, kojim taj kolektiv upravlja. A tim upravljanje, u stvari on obavlja društvenu, a ne neku kolektivno vlasničku funkciju. Ali zato je bitno za ceo taj sistem proširene reprodukcije, za njegovo stimulisavanje i efikasno funkcionisanje, da se veći ili manji uspeh osnovnih organizacija u obavljanju tih društvenih funkcija prizna kao jedno od veoma važnih merila rada u svim oblicima raspodele prema radu“¹⁸⁾

Polazeći od društvenog karaktera dohotka i poštovanja principa raspodele prema radu Ustav SFRJ predviđa mogućnost da se deo dohotka koji je rezultat izuzetno povoljnih prirodnih, tržišnih i drugih pogodnosti koristi „u skladu sa samoupravnim sporazumom i zakonom za razvoj organizacije udruženog rada u kojoj je ostvaren ili za razvoj materijalne osnove udruženog rada u opštini, i republici, odnosno autonomnoj pokrajini“. (Ustav SFRJ, čl. 18.)

Isto tako, Ustav SFRJ predviđa i mogućnost privrednog ograničenja prava raspolaganja dohotkom od strane organizacija udruženog rada i njihovim usmeravanjem za finansiranje neophodnih potreba društvene reprodukcije:

„Zakonom se, pod uslovima utvrđenim ustavom, može privremeno ograničiti raspolaganje radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada delom sredstava društvene reprodukcije, ili utvrditi obavezno udruživanje dela tih sredstava za finansiranje određenih neophodnih potreba društvene reprodukcije. Obaveznim udruživanjem dela sredstava društvene reprodukcije ne mogu se trajno oduzeti prava radnika osnovne organizacije udruženog rada u pogledu tih sredstava“. (Ustav SFRJ, čl. 23.)

I najzad Ustav SFRJ predviđa mogućnost i zakonskog ograničenja prava radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada da raspolažu dohotkom ukoliko raspoređivanjem dohotka narušavaju princip raspodele prema radu ili remete tokove društvene reprodukcije.

„Ako se raspoređivanjem dohotka odnosno raspodelom sredstava za lične dohotke, narušavaju odnosi koji odgovaraju načelu ras-

¹⁸⁾ E. Kardelj: Osnovni uzroci i pravci ustavnih promena, Izdavački centar „Komunist“, Beograd, 1973., str. 44.

podele prema radu ili remeti rok društvene reprodukcije, zakonom se mogu utvrditi mere kojima se obezbeđuje ravnopravnost radnika u primenjivanju načela raspodele prema radu, odnosno kojima se sprečavaju ili otklanjaju poremećaji u društvenoj reprodukciji". (Ustav SFRJ, čl. 21.)

Navedena ograničenja koja su neophodna, ne negiraju osnovna načela Ustava SFRJ o neotuđivom pravu radnika u udruženom radu „da radeći društvenim sredstvima, upravljaju svojim radom i uslovima rada i odlučuju o rezultatima rada". Šta više, ona doprinose doslednom sprovođenju tih načela.

II

Principi raspodele dohotka. Dohodak osnovne organizacije udruženog rada predstavlja materijalnu osnovu samoupravljanja. Radnici u osnovnoj organizaciji udruženog rada raspoređuju dohodak za ličnu i zajedničku potrošnju, za proširenje materijalne osnove udruženog rada i rezerve, a jedan deo dohotka zahvataju društveno političke zajednice za podmirenje opšte-društvenih potreba.

Ono što predstavlja novinu u Ustavu SFRJ je prelaz na kategoriju tzv. bruto-ličnog dohotka tj. uključivanje i neto ličnih dohodaka i sredstava za opštu i zajedničku potrošnju, kao i sredstava za proširenu reprodukciju i rezerve u bruto lični dohodak radnika. Naime, svaki radnik u osnovnoj organizaciji udruženog rada dobija odgovarajući deo ukupnog dohotka koji je osnovna organizacija ostvarila. Iz tako obrazovanog bruto-dohotka vrši se izdvajanje i plaćanje poreza i drugih dažbina za opšte-društvenu potrošnju, izdvajanje sredstava za različite fondove zajedničke potrošnje, za proširenu reprodukciju i rezerve, kao i za lične dohotke radnika. Prelaz na kategoriju bruto-dohotka u stvari ne znači privatizaciju dohotka, već mogućnost da radnik zna svoj celokupni doprinos koji je dao društvu, kako bi svesno uticao na racionalno korišćenje svih delova dohotka, bilo da se radi o sredstvima namenjenim opšte-društvenoj potrošnji, zajedničkoj potrošnji ili sredstvima za proširenu reprodukciju i rezerve. U sistemu neto ličnih dohodaka takva evidencija je postojala delom za opšte-društvene potrebe (doprinosi iz dohotka) kao i za zajedničku potrošnju. Deo dohotka namenjen proširenoj reprodukciji i rezerve nije bio evidentiran. On je otuđivan od radnika na razne načine, iako se radi o onom delu akumuliranog minulog rada koji reprodukuje određene svojinske odnose, a na toj osnovi i odnose raspodele. Radnikov doprinos uvećanju materijalne proizvodnje udruženog rada nije bio poznat radniku, niti je imao neki značajniji uticaj na lične dohotke. Osnov raspodele neto ličnih dohodaka je bio uglavnom živi rad. Kategorija bruto-ličnog dohotka obezbeđuje, da se i ovaj deo dohotka radniku knjiži na njegov „konto" i da bude jedan od osnova za sticanje i raspodelu dohotka.

Kada se radi o načinu alimentiranja pojedinih oblika potrošnje iz bruto-ličnih dohodaka, nije bitno da li će se kao i dosad vršiti odbitkom isplate ličnih dohodaka ili će sam radnik vršiti odgovarajuće uplate. Suština je u tome da je radnik upoznat sa visinom njegovog bruto ličnog dohotka kako bi mogao zajedno sa drugim radnicima u udru-

ženom radu da utiče na obim i visinu pojedinih vidova potrošnje prilikom raspoređivanja dohotka, kao i na njihovo najracionalnije korišćenje.

Radnici u osnovnoj organizaciji udruženog rada utvrđuju osnove i merila raspoređivanja dohotka. Međutim, polazeći od društvenog karaktera dohotka, tj. da je dohodak svake osnovne organizacije udruženog rada rezultat ukupne društvene produktivnosti rada, kao i principa solidarnosti radnika u udruženom radu, Ustav SFRJ predviđa i potrebu utvrđivanja zajedničkih osnova i merila za raspoređivanje dohotka i ličnih dohodaka na osnovu samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora. Samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje, pored Ustavom predviđene zakonske regulative treba da obezbedi poštovanje određenih društvenih normi prilikom raspoređivanja dohotka.

„To znači da pojedinačni radnik u udruženom radu ne može raspolagati bruto-dohotkom ni na privatno-sopstvenički niti na grupno-sopstvenički način, već samo u skladu sa opštim društvenim normama, merilima i kriterijumima utvrđenim zakonom, društvenim dogovorima, samoupravnim sporazumima i normativnim aktima svoje radne organizacije o usmeravanju i raspodeli dohotka”.¹⁹⁾

Pored uvođenja kategorije bruto-ličnih dohodaka i samoupravnog regulisanja raspoređivanje dohotka, Ustav SFRJ određuje na kvalitativno nov način principe raspoređivanja, usmeravanja i limitiranja pojedinih oblika potrošnje dohotka.

Radi zadovoljenja opšte-društvenih potreba koje se ostvaruju u društveno-političkim zajednicama, radnici iz dohotka radne organizacije ili iz svojih ličnih dohodaka plaćaju, na osnovu zakona utvrđene poreze i druge dažbine. Međutim, ono što je kvalitativno novo to je, da je plaćanje poreza i drugih dažbina uslovljeno najpre sposobnostima privrede, a sa druge strane, potrebe koje se finansiraju, limitirane su dostignutim stepenom produktivnosti ukupnog društvenog rada i potrebama materijalnog i društvenog razvoja na datom stupnju;

„Obaveze plaćanja poreze i drugih dažbina društveno-političkim zajednicama utvrđuju se zavisno od sposobnosti privrede da, u skladu s dostignutim stepenom produktivnosti ukupnog društvenog rada, da u skladu sa opštim obavezama privrede, rezultatima rada i uspehom koje ostvari, obezbedi zadovoljavanje ovih potreba”. (Ustav SFRJ, čl. 33.).

Kada se radi o potrošnji društveno-političkih zajednica kapitalan značaj imaju ustavna rešenja kojim se deetatizuju funkcije i sredstva proširene društvene reprodukcije u društveno-političkim zajednicama i njihovo vraćanje udruženom radu.

Pored navedenih suštinskih promena u načinu obrazovanja i utvrđivanja obima potreba u društveno-političkim zajednicama, treba imati u vidu i činjenicu, da sam politički sistem omogućuje delegacijama udruženog rada u društveno-političkim zajednicama da polazeći od mogućnosti privrede bitno utiču na procenjivanje potreba koje

¹⁹⁾ Blagoje Bošković — mr David Dašić: Minuli rad, str. 307.

treba finansirati u društveno-političkim zajednicama, a samim tim, i na visinu poreza i dažbina — odnosno — opterećenja osnovnih organizacija udruženog rada.

Deo bruto-ličnog dohotka izdvaja se u vidu doprinosa za zajedničku potrošnju. Radi se o zadovoljavanju zajedničkih potreba u oblasti obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva, socijalne zaštite itd. Za zadovoljenje tih potreba osnivaju se samoupravne interesne zajednice između organizacija udruženog rada koje obavljaju ove delatnosti i ostalih osnovnih organizacija udruženog rada, koje se koriste njihovim uslugama. U samoupravnim interesnim zajednicama radni ljudi „ostvaruju slobodnu razmenu rada, udružuju rad i sredstva i ravnopravno i zajednički odlučuju o obavljanju tih delatnosti u skladu sa zajedničkim interesima, utvrđuju politiku razvoja i unapređenja tih delatnosti i ostvaruju druge zajedničke interese”. (Ustav SFRJ, čl. 52.).

Međusobni odnosi u samoupravnim interesnim zajednicama utvrđuju se na osnovu samoupravnih sporazuma i drugih samoupravnih akata „tako da se obezbeđuje pravo radnika i drugih radnih ljudi koji u njima udružuju sredstva da odlučuju o tim sredstvima i pravo radnika organizacija udruženog rada koje obavljaju delatnosti u oblasti za koju se osnovna interesna zajednica da u slobodnoj razmeni rada ostvaruju jednak društveno-ekonomski položaj kao i radnici u drugim organizacijama udruženog rada”. (Ustav SFRJ, čl. 52.).

Novi kvalitet odnosa između različitih aktera u jedinstvenom procesu društvene reprodukcije ogleda se u tome da se s jedne strane prevazilazi budžetsko finansiranje vanprivrednih delatnosti, a time i otuđenost ovih delatnosti i dohotka koji dobijaju od proizvodne sfere. Sa druge strane, ne radi se ni o tržišnim simplifikacijama ovih odnosa i posledicama koje one nose, već o integraciji različitih delatnosti na samoupravnoj osnovi.

Na taj način, dohodak koje izdvajaju osnovne organizacije udruženog rada za podmirenje zajedničkih potreba prestaje da bude otuđen od radnika jer oni u slobodnoj razmeni rada mogu bitno da utiču na obim, strukturu i način zadovoljavanja ovih potreba.

Deo bruto, — ličnog dohotka radnika izdvaja se za proširenje materijalne osnove udruženog rada i rezerve. Upravo radi se o akumulaciji, odnosno minulom radu koji je do sada na različite načine otuđivan od udruženih proizvođača i koji je nad njim gospodario. Radnici u osnovnoj organizaciji udruženog rada raspoređuju dohodak i odlučuju o delu dohotka koji će upotrebiti za proširenje materijalne osnove udruženog rada, kao i o najracionalnijem korišćenju i usmeravanju tih sredstava.

Revolucionarni značaj ovih promena ogleda se u tome da radni čovek u udruženom radu postaje nosilac proširene reprodukcije a time gospodar ukupnog rezultata svoga rada. To istovremeno znači nov način spajanja proizvođača sa sredstvima za proizvodnju i čini suštinu samoupravnog produkcionog odnosa. Raspolaganje sredstvima društvene reprodukcije od strane udruženog rada znači prevazilaženje državno-etatističkog, pravno-svojinskog, grupno-svojinskog tehno-kratkog i bilo kog drugog oblika otuđenja viška rada od udruženih proizvođača. Pošto je svaki proces reprodukcije materijalnih dobara isto-

vremeno i proces reprodukcije društvenih odnosa, to u uslovima kada udruženi proizvođači raspolažu viškom rada, odnosno kada postaju osnovni nosioci društvene reprodukcije ostvaruje se mogućnost, da se samoupravni produkcionni odnosi samostalno reprodukuju.

Ekonomska realizacija prava radnika u udruženom radu da raspolažu viškom rada i da budu osnovni nosioci proširene reprodukcije ogleda se u pravu radnika na sticanje i ličnih dohodaka po osnovu minulog rada. Međutim, treba istaći, da minuli rad kao akumulirana društvena svojina ni u kom slučaju ne može biti predmet raspodele na lične dohotke. Radi se o dohotku koji proizilazi iz najracionalnijeg korišćenja sredstava proširene reprodukcije a koji uvećava dohodak osnovne organizacije udruženog rada.

Samim tim, što lični dohoci radnika zavise i od ostvarenog dohotka po osnovu minulog rada, radnici u udruženom radu neposredno su zainteresovani za najracionalnije i najefikasnije plasmane raspolaganje i usmeravanje sredstava proširene reprodukcije. Rukovodeći se principom maksimalizacije dohotka udruženi proizvođači će usmeravati sredstva proširene reprodukcije u one delatnosti i osnovne organizacije udruženog rada u kojima će ostvariti i najveći dohodak. Time se prevazilazi zatvorenost osnovnih organizacija udruženog rada i omogućuje integracija udruženog rada u celokupnom procesu društvene reprodukcije.

Namenska raspodela dohotka osnovne organizacije udruženog rada na lične dohotke i sredstva za proširenje materijalne osnove udruženog rada, polazeći od društvenog karaktera dohotka i potreba određenih proporcija u celokupnom procesu društvene reprodukcije mora se društveno regulisati i usmeravati. U tom pogledu samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje treba da odigraju značajnu ulogu. Polazeći od ustavnih principa i stavova Drugog kongresa samoupravljača Jugoslavije društvenim dogovorima treba obezbediti takav način raspodele dohotka, da deo dohotka koji se odvajaju za akumulaciju bude zavisao od kretanja dohotka po radniku:

„Naime, potrebno je obezbediti da proporcije namenske raspodele dohotka u osnovnim organizacijama udruženog rada budu stavljene u direktnu funkcionalnu zavisnost od kretanja dohotka, po radniku (istih kvalifikacija) kojim samostalno raspolaže, tj. da pri porastu dohotka po radniku rastu i lični dohoci, ali sporije od dohotka (tj. raste učešće akumulacije u dohotku), a da pri opadanju dohotka po radniku opadaju i lični dohoci, ali sporije od opadanja dohotka (tj. opada učešće akumulacije u dohotku)”. (Platforma za pripremu stavova i odluka Desetog kongresa SKJ, odeljak: 2. Dohodak udruženog rada).

Deo bruto-ličnog dohotka koji se izdvaja za proširenje materijalne osnove udruženog rada evidentira se na kartonu radnika, i služi, pored tekućeg rada, kao osnov za raspodelu ličnih dohodaka.

I najzad, dolazimo do dela dohotka osnovne organizacije udruženog rada koji je namenjen ličnoj potrošnji radnika:

„Svatom radniku, u skladu sa načelima raspodele prema radu i porastom produktivnosti njegovog i ukupnog društvenog rada i sa načelom solidarnosti radnika u udruženom radu, pripada iz dohotka

osnovne organizacije udruženog rada lični dohodak za zadovoljenje njegovih ličnih, zajedničkih i opšte društvenih potreba, prema rezultatima njegovog rada i njegovom ličnom doprinosu koji je svojim tekućim i minulim radom dao povećanju dohotka osnovne organizacije". (Ustav SFRJ, čl. 20.).

Iz navedenog člana, pored kategorije bruto, — ličnih dohodaka proizilaze i drugi fundamentalni principi raspodele u udruženom radu. Pošto je već bilo reči o ustavnim principima koji se odnose na raspodelu dohotka za zajedničku, opštedruštvenu potrošnju, kao i za proširenje materijalne osnove udruženog rada, zadržaćemo se detaljnije na principima raspodele dohotka namenjenog ličnoj potrošnji radnika.

Pre svega, istaknuto je načelo raspodele prema radu kao osnovni princip raspodele socijalističkog samoupravnog društva. Ali ono što čini novi kvalitet u primeni principa raspodele prema radu, što je i revolucionarni korak u daljem razvoju samoupravnih socijalističkih odnosa, jeste povezivanje dela dohotka namenjenog ličnoj potrošnji radnika sa ukupnim doprinosom radnika koji je dao svojim tekućim i minulim radom.

Ovakav princip raspodele proizilazi iz doslednog poštovanja socijalističkog principa raspodele prema radu. Radnici u osnovnoj organizaciji udruženog rada stvaraju novu vrednost-odnosno dohodak. Pošto njima pripadaju rezultati rada, to radnici u osnovnoj organizaciji udruženog rada raspoređuju dohodak na različite vidove potrošnje. Prema tome, ako su radnici u mogućnosti da sami vrše raspodelu dohodaka, onda i deo dohotka koji su namenili akumulaciji, ne predstavlja ništa drugo do svesno odricanje radnika jednog dela lične potrošnje u sadašnjosti, da bi ta potrošnja povećavala u budućnosti. Radi se dakle, o aticipaciji lične potrošnje radnika. Imajući u vidu da radnici u udruženom radu mogu raspoređivati samo ostvareni dohodak, a on će biti veći ukoliko su pravilno raspolagali sredstvima proširene reprodukcije, to će i interes radnika biti usmeren u tom pravcu, da ostvare što veći dohodak od sredstva koja su izdvojili za proširenu reprodukciju, jer je upravo taj povećani dohodak osnova za povećanje ličnih dohodaka, a ne društvena svojina koja predstavlja akumulaciju minulog rada.

Drugi princip koji proizilazi iz navedenih ustavnih odredbi o raspodeli, to je povezivanje ličnih dohodaka radnika u udruženom radu sa porastom njegove produktivnosti rada, produktivnosti rada osnovne organizacije sa porastom ukupne društvene produktivnosti rada. Već je bilo rečeno, da dohodak osnovne organizacije udruženog rada ne zavisi samo od sopstvene produktivnosti već i od ukupne društvene produktivnosti rada i mesta osnovne organizacije u celokupnom procesu društvene reprodukcije. Iz ovoga proizilazi i objektivna potreba društvenog usmeravanja raspodele. Ostavljajući za sada ovo pitanje po strani, treba ukazati na značaj povećanja ukupne društvene produktivnosti rada za povećanje ličnih dohodaka po osnovu minulog rada, odnosno stvaranja uslova za prelaz na komunistički sistem raspodele prema potrebama. Po tom pitanju veoma su značajne misli druga Kardelja::

„Povećavaće se, pak, udeo zajedničkog rezultata ukupnog društvenog rada u određivanju ekonomskog i društvenog položaja svakog radnog čoveka, i to u svim oblastima društvenog rada i stvaranja. Time sam sistem proširuje mogućnost da se primena načela raspodele prema radu u dugoročnoj postepenosti dopunjuje i elementima raspodele prema potrebama”.²⁰

Treći princip koji je sadržan u ustavnim odredbama o raspodeli dohotka i ličnih dohodaka jeste princip solidarnosti radnika u udruženom radu. Marks je u „Kritici Gotskog programa” ukazivao da je princip raspodele prema radu objektivna nužnost određenog stepena razvitka proizvodnih snaga, stepena koji ne dozvoljava raspodelu prema potrebama. Ali taj princip je neophodan kako bi se obezbedio njihov najbrži razvitak. Po Marksu, princip raspodele prema radu je ostatak buržoaskog prava u socijalizmu i može dovesti do osetne imovinske nejednakosti među članovima socijalističkog društva zbog različitih fizičkih i intelektualnih sposobnosti udruženih radnika i različitog broja proizvodnih i neproizvodnih članova u okviru jednog domaćinstva. Klasici marksizma su ukazivali na potrebu solidarnosti u socijalizmu, kao i potrebu otklanjanja svih krajnosti koje bi se na toj osnovi mogli pojaviti.

Princip solidarnosti treba da obezbedi svakom radniku u udruženom radu dohodak koji obezbeđuje njegovu materijalnu i socijalnu sigurnost:

„Zajemčuje se svakom radniku u udruženom radu društvenim sredstvima lični dohodak i druga prava po osnovu rada najmanje u visini, odnosno obimu, koji obezbeđuje njegovu materijalnu i socijalnu sigurnost”. (Ustav SFRJ, čl. 22.).

Princip solidarnosti pored obezbeđenja materijalne i socijalne sigurnosti radnika u udruženom radu, treba da onemogući pojavu takvih socijalnih razlika koje bi stvarale političke, ekonomske i druge probleme i koje bi mogle da ugroze tekovine socijalizma bilo stvaranjem raznih monopolističkih grupa u pogledu raspodele dohotka, bilo što bi ugrožavale i remetile tokove društvene reprodukcije, ili pak, što bi se te grupe na osnovu imovinske nejednakosti mogle dalje reprodukovati bez rada.

Sa druge strane, princip solidarnosti radnika u udruženom radu ne bi smeo da dovede do uravnilovke i do destimulacije radnika na planu razvoja proizvodnih snaga i povećanja produktivnosti rada:

„Uostalom, to se u određenoj meri već i danas ispoljava u naporima da socijalne razlike u našem društvu ne pređu objektivno usovljene granice, to jest one koje danas društvo ne može da izmeni, a da istovremeno ne potkopa i ne destimuliše angažovanje ljudskog faktora u radu i optimalni napredak u razvoju proizvodnih snaga i produktivnosti rada”.

I najzad, četvrti princip u raspodeli dohotka i ličnih dohodaka je princip poštovanja samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora zaključenih radi utvrđivanja osnova i merila za raspoređivanje dohotka i ličnih dohodaka. Samoupravno sporazumevanje i društve-

²⁰) E. Kardelj: Osnovni uzroci i pravci ustavnih promena, str. 42/43.

no dogovaranje kao institucije koje treba da zamene normativnu delatnost države postaju sve više odlučujući instrument integracije čitavog društva i procesa društvene reprodukcije na samoupravnim osnovama.

Samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje u utvrđivanju osnova i merila za raspoređivanje dohotka i ličnih dohodaka treba da obezbede samoupravno sprovođenje svih principa raspodele zacrtanih u Ustavu i stavova koji su po ovom pitanju izraženi u dokumentima Desetog kongresa SKJ, a to su: striktno poštovanje principa raspodele prema radu, povezivanje tekućeg i minulog rada u raspodeli, povezivanje produktivnosti rada radnika i osnovnih organizacija udruženog rada sa ukupnom društvenom produktivnošću rada, solidarnost radnika u udruženom radu, poštovanje društvenih normi namenske raspodele dohotka na lične dohotke i akumulacije, sužavanje raspona ličnih dohodaka radnika istih kvalifikacija koji rade u različitim organizacijama udruženog rada, kao i sprovođenje određene politike raspodele dohotka i ličnih dohodaka kako u SFRJ, tako i po republikama, osnovnim organizacijama udruženog rada i između njih.

Samoupravnim sporazumima i društvenim dogovorima se utvrđuje koji će se deo ukupnog dohotka, pa time i dohotka ostvarenog po osnovu minulog rada upotrebiti za zajedničku potrošnju, a koji će deo biti neposredno isplaćen u vidu ličnog dohotka. U tom smislu, dohodak po osnovu minulog rada treba posebno da dođe do izražaja kod: obezbeđenja stabilnosti radnog odnosa (radnik ne može ostati bez posla ako usled tehnoloških i drugih unapređenja proizvodnje prestane potreba za njegovim radnim mestom, dok mu se ne obezbedi radno mesto koje odgovara njegovim sposobnostima i kvalifikacijama); obezbeđenje sredstava za zapošljavanje novih radnika i prekvalifikaciju; bržeg rešavanja stambenih pitanja radnika; poboljšanja penzijskog sistema i brige osnovne organizacije udruženog rada za rešavanje socijalnih i ekonomskih problema svojih penzionisanih radnika; poboljšanje zdravstvenog osiguranja i podizanja kvalifikacione strukture radnika kako preko odgovarajućih interesnih zajednica, tako i samoj osnovnoj organizaciji udruženog rada; podizanja kulturnog nivoa radnika; razvijanja svih oblika solidarnosti radnika u udruženom radu, itd.

* - *

* * *

Ustavne odredbe o uslovima sticanja i principima raspodele dohotka predstavljaju revolucionaran akt u daljem razvoju našeg samoupravnog socijalističkog društva i otvaraju novu, veoma značajnu etapu naše socijalističke revolucije.

Svakako da predstoje veliki naponi svih subjekata u udruženom radu na oživotvorenju ustavnih principa u oblasti raspodele dohotka. Odlučujuću ulogu u tome imaju radni ljudi u osnovnim organizacijama udruženog rada i njihovim asocijacijama, zatim interesne zajednice itd. Treba istaći i veliku odgovornost društveno-političkih zajednica u sprovođenju ustavnih principa o zahvatanju dela dohotka os-

novnih organizacija udruženog rada za podmirenje opšte-društvenih potreba, kao i sprovođenju njihovih Ustavom predviđenih nadležnosti u oblasti raspodele.

Sa druge strane, zakonita tendencija uvećanja dohotka usled neprekidnog porasta proizvodnih snaga i produktivnosti rada, zahtevaće neprekidne napore za korekciju osnova i merila za raspoređivanje dohotka i ličnih dohodaka uz istovremeno odstranjivanje slabosti koje su se ispoljile.

Dosledno sprovođenje ustavnih načela o uslovima sticanja i principima raspodele dohotka, uz stalno otklanjanje svih slabosti, zastranjivanja i jednostranosti, kao i briga za neprekidno usavršavanje sistema raspodele je osnovni uslov za dalji razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa u kojima se prevazilaze sva otuđenja rada i stvaraju temelji za potpuno oslobođenje radničke klase.

DR JOVAAN PETROVIĆ,
professeur

LES CONDITIONS DE L'ACQUISITION ET LES PRINCIPES DE LA RÉPARTITION DU REVENU DANS LA CONSTITUTION DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE FÉDÉRATIVE DE YOUGOSLAVIE

R é s u m é

Le système du revenu et des rapports de revenu représentent la composante essentielle des rapports socio-économiques autogestionnaires. La catégorie du revenu en tant que catégorie qualitativement nouvelle de la répartition dans le système des rapports socialistes autogestionnaires état soulignée et avait obtenu la détermination socio-politique dans les documents du Neuvième congrès de la Ligue des communistes de Yougoslavie. Les Amendements constitutionnels ont non seulement confirmé les déterminations socio-politiques, fondées sur la base scientifique pour la catégorie du revenu, mais aussi ils ont contribué à l'élaboration plus précise de leurs principes et à la réclamation décisive de leur réalisation.

La Constitution de la RSF de Yougoslavie dans l'ensemble a accepté les Amendements constitutionnels relatifs au revenu et à sa repartition et dans un certain sens elle les a élucidés et approfondis.

Quand il s'agit des conditions de l'acquisition du revenu les dispositions relatives au travail écoulé sont élaborées avec beaucoup de précision. Le travail écoulé en tant que fondement de l'acquisition et de la autogestionnaires du revenu indique une nouvelle qualité dans le développement de notre société et du développement des rapports socialistes de la production. Les producteurs associés, de cette manière, pour la première fois dans l'histoire, dominant sur tout le processus de la reproduction sociale et décident en toute autonomie des conditions du travail, du placement des moyens et des résultats du travail tout entier.

La catégorie revenu-brut doit assurer que les producteurs associés disposent entièrement des résultats du travail. En premier lieu, la séparation du revenu pour les besoins sociaux généraux est conditionnée par les capacités de l'économie et le niveau de productivité réalisé du travail social intégral ainsi que par les besoins objectifs du développement matériel et social. Quant au reste du revenu les producteurs associés dans les organisations fondamentales du

travail associé le répartissent en toute autonomie pour les revenus personnels, pour la reproduction élargie et pour l'acquittement des revenus personnels. Le montant des revenus personnels est déterminé par le travail intégral en cours et écoulé des travailleurs dans le travail associé; en séparant la partie du revenu pour la reproduction élargie, les producteurs deviennent les promoteurs du processus tout entier de la reproduction élargie, fort intéressés au placement le plus rationnel des ressources car le montant des revenus personnels est déterminé par le travail intégral en cours et écoulé; pour la satisfaction des besoins collectifs les producteurs associés séparent une partie du revenu et échangent librement leur travail avec les travailleurs dans les activités sociales.

Les dispositions constitutionnelles relatives aux conditions de l'acquisition et aux principes de la répartition du revenu représentent un acte révolutionnaire dans le développement ultérieur de notre société socialiste autogestionnaire, elles indiquent une nouvelle étape de notre révolution socialiste dans laquelle sont dépassées toutes les aliénations du travail et dans laquelle s'établissent les fondements pour la libération complète de la classe ouvrière.

